

a Téli palota előtt diadalmasan felvonuló vörös zászlókat, »amelyek az Oroszországról folytatott háborúban sem szégyenültek meg«, »csak a szerepek cserélődtek fel«. »Nem sértődnek meg még azon sem, ha őt magát agyonlónék«, »amint ezt egykor, Krimben a vörösök akarták vele tenni. S az Auróra dicsőségéről írva, ez az orosz emigráns, élete vége felé, így gondolkodik:

»Csuzima után ez a cirkáló sokkal nagyobb csata megvívására marad vissza Oroszországnak.« S ő, Rjepnin nem maradt vele; Kercsből a levert fehér hadsereg szégyenét vitte magával. Ők Oroszország ellen verkedtek, s nem tudták, hogy Anglia és Amerika, a franciák és olaszok, a románok és görögök öltöztetik mundurba őket. Szétszóródtak, mint a szemét, az egész világon. »Hamarosan szégyenteljesen ki fognak halni, noha mindazt, amit vétkeztek, az egykori Petrogradja iránti szeretetből tették.« »Da zdrasztvuet, Aurora!«

Igen, élete vége felé eddig a felismerésig jut el az emigráns Rjepnin, megtagadja a londoni cári komitét, megtagadja saját múltját, sőt, innen már csak egy lépés az, amit az amerikai nagykövetségen tesz, amikor azért hivatják be, mert felesége és az amerikai nagynéni kérése megérkezik, hogy Rjepnin is megkapja a beutazási engedélyt és kérdéseket tesznek fel neki, hogy mi a véleménye a mai Oroszországról. Ekkor Rjepnin azt mondja az amerikai tisztviselőnek, ő csak azt kéri, hogy a felesége New Yorkban maradhasson, ami azonban őt illeti, ha tehetné, szívesen visszatérne Oroszországba. (Értsd: a Szovjetunióba.)

S ettől kezdve már logikusan következik az illogikus vég; egy este, amikor lengyel barátja ideiglenesen üresen maradt lakásából elindul, hogy »Párizsba, onnan pedig Algériába, az idegen légióba utazzék«, Rjepnin csak egy kavicsokkal alapsan megtömött hátizsákot visz magával. Doverbe utazik, melyet jól ismer, a sötétségben elold egy csónakot, kivez a tengerre, s amikor már eléggé eltávolodott a parttól, a hátizsákot a vállára kapcsolja, feláll a kormányra és föbe lövi magát. Semmi nyom nem marad utána, hová tűnt.

Felesége (megszületik-e a negyedszázadig várt gyermek, vagy nem?) hiába várja; a regény főhőse többé nem jelentkezik. De kétségtelen, hogy egy olyan világ tűnt el vele, amely nem térhet többé vissza. Soha többé.

Crnjanski azonban, a regény szerzője, aki maga is olyan sokat foglalkozik írásaiban az öngyilkosság gondolatával (az ember nem halhat meg úgy, mint egy beteg macska), hetvenéves korában visszatért hazájába, s megírta az emigráció nagy regényét. Vagy tán inkább: lírai vallomását a hontalanok sorsáról, saját életéről.

A regényíró és a költő kegyetlen tusakodása ez a mű — önmagával. Mindenképp: maradandó alkotás.

CSUKA ZOLTÁN

MERÉSZ HOZZÁÁLLÁS EGY RÉGI PROBLÉMÁHOZ

IMRE BOBA: *Moravia's history reconsidered, a reinterpretation of medieval sources.*

Martinus Nijhoff, Hága, 1971.

A tudomány a társadalmi élet szer-
vését kezezi.

A fenti alapigazság olyan vitat-
hatatlan tény, hogy leírva már köz-
helynek hangzik. Könyvismerteté-
sem mégis ezzel az axiómával kez-

dem. Azért, mert egy igazán élet-
ből vett hasonlatot óhajtok mind-
járt az elején felhasználni azzal a
célalal, hogy némiképpen illusztrál-
jam a történelemkutatásban időn-
ként beálló furcsa helyzeteket.

Hányszor megtörtént már velem, hogy keresztretjvény fejtése közben egy biztosnak vélt fogalmat írtam be a kérdésnek megfelelő helyre. A beírt fogalom egy ideig helyt állt és kielégítette a követelményeket, de azután észre kellett vennem, hogy valami nincsen rendben, mert más, kétségtelenül helytálló fogalmak helyes elhelyezését valami gátolja. Hosszabb-rövidebb tételődés után végül rájövök a hiba forrására, és annak elhárítása után a megfejtések, mint a tűz felett pattogó kukorica, egymást üldözve sorakoznak helyükre.

A történelemtudományban — és a régészetben is — vannak területek, amelyekben inkább a hallgatólagos megegyezés, mint a kristálytiszta bizonyítékok tartják fenn az egyensúlyt.

Az történik, hogy bizonyos eseményekről, eseménysorozatokról, azoknak indítékairól nagyon hiányos forrásanyaggal rendelkezünk. Olyan forrásanyaggal, amelynek alapján többféle magyarázatot lehet adni. Még akkor is, ha a legszigorúbb kritikai készséggel közelítjük meg a szövegeket, utalásokat és — ha vannak — a régészeti leleteket. Könnyen megtörténik, hogy néha ez a kritikai készség hiányos, vagy éppenséggel teljesen hiányzik. Az az eset is fennállhat, hogy a hagyományok és a tradíciókat ápoló »nagy fejek« olyan bénító erővel hatnak, hogy a magános kételkedők tartózkodnak a nyiltszíni vitától. Egy bizonyos ideig mindenesetre.

Az igazságot azonban nem lehet a véka alá rejteni. A »keresztretjvényből« előbb-utóbb ki kell szedgetni a hamis fogalmakat.

Nincs szándékomban azt állítani, hogy Boba professzor gyomlálása és rostálása végre rendet fog teremteni a nézetek tömkelegében, amelyek a kérdéses és a könyvben tárgyalt Morvaország (birodalom) problematikája köré szövéődtek az elmúlt egy évszázad leforgása alatt. Nem, ezt még maga a szerző sem mondja. Könyve bevezetőjében inkább arra utal, hogy tanulmányát elsősorban a további kutatásokba való bevezetésnek szánta.

Lássuk azonban a tárgyat.

Közép-Európa népeinek története bővelkedik sorsdöntő pillanatokban. A IX. és X. század pedig egy

olyan forrongó, változékony és politikai eseményekben annyira gazdag korszak volt, hogy bátran a legdrámaibb korszakok közé sorolhatjuk.

A VIII. század végén a Kárpát-medencében három világ érdekei álltak egymással szemben, farkasszemet nézve, ütközetben készen. Az avarok a keleti, végtelen füves pusztaságok nomádjainak képviselői, élethalálharcukat készültek megvívni a Nagy Károly vezette, Róma örökébe lépni szándékozó frankokkal szemben. A készülődéseket és a későbbi leszámolást a harmadik fél, Bizánc, a délkelet hatalmassága csendesen szemlélte a színre lépés legelőnyösebb pillanatát várva. A frankok hadjáratai (791—803) megtörték az avarok hatalmát, ami által azokkal a szlávokkal, akiket az avarok korábban szállásterületeik köré telepítettek le azzal a céllal, hogy élő sövényként állják útját az esetleges külső támadásoknak, jelentős politikai és népi erők szabadultak fel.

A szláv fejedelemségek és államalakulatok politikai kristályosodása hamar megindult és azok megszilárdulása, sőt külpolitikai orientációja is hamar végbement.

822-ben, Ljudevit lázadásának a frankok részéről történt leverése után említik először a források a Morvákat (Marvani), illetőleg azoknak küldöttjeit, akiket a »keleti szlávok« közé sorolnak.

Ennek a Morvaországnak, vagy nagy morva birodalomnak, ahogyan századunk történelemírásában nevezni szokás, csaknem egy évszázadon át kiemelkedő vezéregyéniségei Rastislav és Sventopolk (Szvatopolk) voltak. Ellenben, Morvaország nevéhez, eltekintve a két tehetséges fejedelem tevékenységétől, nem kisebb jelentőségű kulturális esemény fűződik, mint a két görög hittérítő, Constantinus és Methodius (Cirill és Metód) tevékenysége és a szláv irodalmi nyelv megerősítése.

Az általánosan elfogadott álláspont eddig az volt, hogy területileg a nagy morva birodalmat a mai Csehszlovákia középső részét átszelő Morva (Morava) folyó vidékére kell tenni, ennél fogva Cirill és Metód működési területe s Metód püspöksége is ebben a térségben keresendő. Függetlenül attól, hogy a ko-

rabeli feljegyzések ezt a tényt határozottan nem támasztják alá. Ellenkezőleg, azokat elemezve az válik valószínűbbé, hogy Morvaország területe a Dunától nem északra, hanem délre, Pannóniában, a korábbi római provincia területén keresendő.

Ebből és még egyéb ellentmondásokból kiindulva, Boba Imre behatóan kezdte tanulmányozni a morva birodalom problematikáját és a hozzáfűződő nyílt kérdéseket. Mint már említettük, végül is arra az eredményre jutott, hogy Morvaország nem volt és nem is lehetett azon a területen, ahova eddig képzelték, vagyis a Morva mellékén, hanem jóval távolabb feküdt. Meg is határozta, hogy hol: szerinte annak központja Sirmiumban (Sremska Mitrovica) volt, területe pedig benyúlt a valamikori Alsó-Pannóniába (Pannonia inferior vagy P. secunda), Illiricumba és Moesiába. Más szóval: a mai Szerémség, Kelet-Szlavónia, Bosznia egyes részei és az Al-Duna jobb partján elterülő részek (Észak-Szerbia) tartoztak határai közé.

Boba professzor ezt a határozott (és meg kell hagyni igen bátor) megállapítást könyvében nagy felkészültséggel, módszeresen, lépésről lépésre igyekszik alátámasztani, bizonyítani. A leglényegesebb írott források mellett a kevésbé fontosakat is sorba veszi, sőt a későbbiekre is kitér, amelyeknek egyike-másika egészen a XVII. században íródott. Egyes okiratokból meglehetősen bő kivonatok kísérik a fejtegetéseket, pl. a fuldai évkönyvekből (*Annales Fuldenses*), vagy más forrásokból is. A megnevezett évkönyv mellett fontos bizonyító anyagot szedgetett a szerző össze a bajorok és karantánok megtérítéséről szóló salzburgi okiratról (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*), a Frank királyi évkönyvekből (*Annales regni Francorum*) és mindenekelőtt Bíborban született Konsztantinosz [Constantinus VIII (Porphyrogenitus)] örök értékű munkájából, a *De Administrando Imperio*-ból. Vizsgálódásait kiterjesztette a filológia és a régészeti anyagra is.

A *Bizonyítékok* úgy vannak csoportosítva, hogy azok hat fejezetet alkotnak, amelyekhez még egy utol-

só, hetedik, rövid fejezet kapcsolódik. Ebben a fejezetben a záradékokat foglalta össze röviden.

Az óriási adathalmazból helyszűke miatt csak két problémát óhajtok kiemelni azzal a megjegyzéssel, hogy a felsorakoztatott többi homályos kérdésre a szerző, megítélésem szerint, a legtöbb esetben kielégítő bizonyítékokat talált; olyanokat, amelyek — ha esetleg nem is támogatják álláspontját — nem mondanak neki ellent.

Az egyik probléma magyarázata, amely talán a legmeggyőzőbben bizonyítja azt a morva birodalommal kapcsolatos új feltevést, hogy Metod egyházközelet nem fenn északon, hanem valahol délebbre (Sirmiumban) volt, tehát magától értetődően azt is, hogy a hittérítő európai viszonylatban is jelentős irodalmi munkásságát ugyanitt folytatta, abból áll, hogy biztos és minden kétséget kizáróan autentikus ószláv (glagolita) nyelvművek csak délen, Dalmáciában kerültek elő. Ez az írásmód egy ideig ugyanott az egyházi hatóságok hivatalos írásmódja volt, »...in Slavonia est littera specialis«. A szláv nyelvű (glagolita) írásbeliség kezdetei is előbbre tehetőek ott Metod halálának événél (885), amikor, az eddigi magyarázatok szerint, tanítványait Morvaországból kiűzték és csak azután hozták volna magukkal le délre ezt az írásmódot.

A másik probléma, amelyet kiemelnék, abból adódik, hogy a csehszlávok régészek egy olyan zárt, nomád jellegű (!) anyagi kultúrát állapítottak meg a Morva völgyében, amelynek virágzása éppen Morvaország fénykorával esik egybe. Ezt a hagyatékot Boba szerint (és mások szerint is) kiragadva természetes környezetéből önkényesen és helytelenül az úgynevezett »morva-szlávok«-ra ruházták rá. Egy kicsit epésen jegyzi meg egy helyen, hogy más már nem marad hátra, mint mindenáron bizonyítékokat keresni a részrehajló elkötelezettségek fedezésére.

A szerző bizonyítási módszereit és alapos forrásismeretét méltányolva eltekinthetünk a néhol előbukkanó gyenge, vagy éppen sántító érvelésektől.

A legcélszerűbb mégis várni és kívánni, hogy egy ilyen radikális változtatás a történelem »kereszt-rejtvényében« milyen hatással lesz a többi komponensre.

Talán a legjobban érintett félnek, a csehszlovák történelemtudomány-nak és régészetnek is lesz még egy-két szava a fölvetett kérdésekkel kapcsolatban.

SZEKERES LÁSZLÓ

TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTÉS

SZEKERES LÁSZLÓ: *Zenta és környéke története a régészeti leletek fényében.*

Zenta monográfiája 18. Zenta, 1971.

Nem hiszem, hogy a tájékozódott olvasó előtt méltatnom kell a zentai városi monográfiát előkészítő kiadványsorozat jelentőségét. A kiadói-szerzői közösség törekvése, színvonalas munkája — Zenta városán, illetve a nemes célon túlnóve — példamutató. Iskolát teremt a helytörténetírás új módszereinek kialakításához. Összehasonlításához is van már módja, hiszen az elmúlt években megjelent Szarvas, Orosháza, Tápé helytörténeti monográfiák eredményiből, vagy hibáiból leszűrt tapasztalatok a sorozat eszmei vonalvezetésében hasznos támpontokat adhatnak.

Az előttünk fekvő 18. füzet azonban jelentőségében, anyagában kiemelkedik az előbbieik közül. Elsősorban azért, mert a közzétett anyag s a belőle levont tudományos összegezés nemcsak a házigazda Zentát, hanem egész Észak-Bácskát érinti. Megállapításainak adatainak nagyobb része nemzetközi jelentőségű. Mindjárt meg kell mondanunk, hogy a határokon túl elsősorban a közölt adatokra fognak felfigyelni, melyek ilyen összefoglalásban és gyakran részleteikben is először itt látnak napvilágot.

Hazai jelentőségét a forrásanyagon túlmenően elsősorban tudományos ismeretterjesztő céllal írt összefoglalásában látjuk. Nagyon nehéz dolog a mai ember számára nem könnyen érzékelhető elmúlt évezredek történetét, az akkori emberek életmódját, olvasmányos, de kellő tudományos színvonalú és közérthető formában összegezni. A szerző régi adósságot törleszt, hiszen ilyen

jellegű munkára mindössze hárman — Dudás Gyula és Milleker Bódog a század elején, Miodrag Grbić pedig a harmincas években — vállalkoztak. Munkáik a kor színvonalán állottak, de az európai régészet-tudomány a harmincas évek óta legalább annyit fejlődött, mint a repülés ugyanaz alatt az idő alatt. A mai szuperszonikus gépekhez képest pedig az akkori technikai csodák enyhén szólva is elavultak.

Szekeres László műve Zenta környékének régészete ürügyén Északkelet-Bácska történetének összefoglalása a legrégebb időktől a középkor kezdetéig. Ezt a munkát a Zenta környéki 98 régészeti lelőhely összehasonlító elemzésére támaszkodva végezte.

Rövid, a szerző nagy ügyszere-tétét tükröző lírai bevezetője után a régibb kőkor természeti viszonyai-ba is bepillant, s a jégkorszakról alkotott számos tévhitet eloszlat. Az átmeneti kőkor, majd újkőkor történetét tárgyalva szinte néprajzi hiteleséggel eleveníti fel az egykori életet. Erre módot nyújt az előb-biekhez képest lényegesen nagyobb számú leletanyag, de elsődlegesen a szerző sajátos megfigyelései fontosak, melyeket az általa vezetett ludasi ásatáson végzett. Időrendi megállapításait a sokak által vitatott radiokarbon vizsgálatokra alapozza. A középső neolitikum egyik fontos csoportja — leletek hiányában — nincs említve a tanulmányban, fontosra kell azonban vennünk a közvetített bizonyítékokat, melyek szerint ennek az időszaknak a nyomai — Szakálhát—Lebő csoport — messze